

TACİKİSTAN: YAKLAŞAN SEÇİMLER VE ARTAN BASKILAR

Mokhmad Akhiyadov

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad. "Tacikistan: Yaklaşan Seçimler ve Artan Baskılar", İNSAMER. 26.02.2020.

 Analiz

Tacikistan, 1990'ların sonlarında dinî referanslı siyasi partilere izin veren ve dolayısıyla siyasi alanda İslam'ı yasal olarak kabul eden tek Orta Asya ülkesiydi; ta ki ana muhalefeti temsil eden Tacikistan İslami Diriliş Partisi'nin (TİDP) Tacikistan Yargıtayı tarafından kapatıldığı 2015 Eylül'üne kadar. Parti üyelerinin 2006 yılında idari makamlardan uzaklaştırılmasıyla başlayan siyasi baskılar, 2015'te TİDP'nin çeşitli terör örgütleriyle iş birliği yaptığına dair temelsiz suçlamalarla kapatılması üzerine zirveye ulaştı.

2010'dan itibaren Tacikistan'da düzenlenen bütün parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, başta Müslüman kesim olmak üzere tüm muhalif gruplar üzerindeki siyasi baskılar artmaktadır. 2020 yılı da bundan istisna olmamış ve yılın ilk günlerinden itibaren ülkedeki bütün muhalif gruplara yönelik sindirme operasyonları başlamıştır.

Bu yıl içinde hem parlamento hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması, söz konusu baskıların artmasında başlıca etkidir. Mevcut cumhurbaşkanı İmamali Rahman, 1 Mart 2020 tarihinde yapılacak olan parlamento seçimleri öncesi ülke genelinde tutuklamalara hız vermiş görünmektedir. Orta Asya devletlerinden Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'daki gelişmeler, Türkiye'deki akademik çevrelerde yakından takip edilse de Tacikistan için aynı ilginin olduğunu söylemek mümkün değildir. İlk dört ülke Türk akraba grubundan sayıldığı için böyle bir ilgiyi çekerken, aynı coğrafyadaki Tacikistan hakkında ülkede yaşanan önemli gelişmelere rağmen fazla bilgi bulunmamaktadır.

Tacikistan'da bu yıl yapılacak seçimlerden önce muhalefete yönelik artan siyasi baskıları tam olarak anlamak için öncelikle geçmişte yaşanan bazı olayları ele almak gerekmektedir.

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Tarihî Arka plan

1920'lerden itibaren hızlı bir sanayileşme süreci başlatarak ekonomisini modernleştirmeyi amaçlayan Sovyet işgali altındaki Tacikistan'da, diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi, binlerce insan yaşadığı dağlık bölgelerden zorla çıkarılarak ülkenin güneyinde bulunan vadilerde kurulan kolektif çiftliklere yerleştirilmiş ve buralarda pamuk yetiştirmeye zorlanmıştır. Tacikistan uzmanı olan Edward Lemon'un da belirttiği gibi, Sovyet döneminde, yerinden edilmiş bu insanlar arasında, bir yeraltı İslami hareketi ortaya çıkmıştır. İşte bugün ülkenin en önemli siyasi oluşumlarından biri olan TİDP'nin kökenlerini bu toplumsal harekete kadar uzatmak mümkündür.

SSCB'de uygulanan *perestrojka* politikası ile birlikte, daha önceki dönemde karşıt düşüncelere yönelik sergilenen otoriter tutum biraz olsun yumuşamış ve bu süreç bütün Sovyetlerde millî değerlerin canlanmasına ve aynı zamanda SSCB'den bağımsızlığı savunan muhalif grupların harekete geçmesine neden olmuştur. TİDP de bu yapılardan biri olarak Tacikistan'da ciddi bir toplumsal taban elde etmiştir. 1970'lerden itibaren SSCB genelinde gençlik örgütleri düzeyinde faaliyet gösteren İslami Diriliş Partisi (İDP) resmî olarak Haziran 1990'da Rusya'nın Astrahan şehrinde kurulmuştur. Bu partiye katılan Tacik temsilciler, Tacikistan'a dönünce, her ne kadar engellemelerle karşılaşsalar da aynı yıl ekim ayında TİDP'nin faaliyetlerini başlatmıştır.

Bununla birlikte, Tacikistan uzmanı Helene Thibault'un *Transforming Tajikistan: State-building and Islam in Post-Soviet Central Asia* isimli kitabında belirttiği gibi TİDP, Tacik toplumunda İslam'ın rolünü destekleyen yegâne yapı değildir. Sovyet sonrası dönemde ülkede

tüm dinî otoriteyi temsil eden bir müftülük ve müftü de vardır. O dönemin müftüsü Hacı Ekber Turacanzade, Sovyet rejiminin son yıllarında hem dinî hem de siyasi alandaki en etkili isimlerden biri olmuştur. Ancak 1990'ların başlarında Turacanzade'nin TİDP'yle iş birliği içine girmesi (daha sonra partiye katılmıştır) onun ülkedeki otoritesinin zamanla azalmasına yol açmıştır.

1990'ların başında SSCB'nin dağılması ve akabinde patlak veren siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, bütün Sovyetlerde muhalif partiler ve mevcut yönetimler arasında büyük bir siyasi

mücadelenin başlamasına sebep olmuştur. Tüm Sovyet coğrafyasında büyük ölçüde kansız gerçekleşen bu süreçteki istisnalardan biri ise Tacikistan'dır. Ülkede Sovyet döneminden kalan *nomenklatura* (üst düzey yönetici sınıf) iktidarına destek verenlerin ve buna karşı çıkan muhaliflerin düzenlediği gösteriler, 1992'den 1997'ye kadar sürecek olan yıkıcı bir iç savaşa dönüşmüştür. Çeşitli raporlara göre bu savaşta 100.000'e yakın insan hayatını kaybetmiş, yaklaşık 1 milyon kişi de yerinden edilmiştir.

Her ne kadar Tacikistan iç savaşı, savaşın tarafların kimliklerinden dolayı çoğu zaman o dönem iktidarda bulunan seküler yönetimle İslami muhalefet arasındaki bir çatışma olarak yansıtılsa da Olivier Roy başta olmak üzere bölge uzmanlarının çoğu, söz konusu savaşta "bölgeselciliğin" belirleyici rol oynadığının altını çizmektedir. Bu bağlamda iç savaşın sonunda iktidar, Sovyet döneminden itibaren siyasi gücü elinde tutan kuzeylilerden (Leninabadlılar) güneylilere (Kuloblular) geçmiştir. İlk başta Kuloblulara destek veren Leninabadlılar, savaşın büyük bölümünde tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla çatışmaların büyük

*İç savaşın
sonunda
iktidar, Sovyet
döneminden
itibaren siyasi
gücü elinde tutan
kuzeylilerden
(Leninabadlılar)
güneylilere
(Kuloblular)
geçmiştir.*

kısmı Kuloblular ile Karategin (Raşt Vadisi) ve Dağlık Badahşan'daki birlikler arasında yaşanmıştır. Çatışmalar, çoğunluğu Kuloblular, Hucendliler ve Özbeklerden oluşan Tacikistan Halk Cephesi'nin (THC) Aralık 1992'de başkent Duşanbe'yi ele geçirmesiyle büyük ölçüde son bulmuştur. Bunun üzerine Birleşik Tacik Muhalefeti (BTM) Kuzey Afganistan'a çekilmek zorunda kalmıştır. Başkentteki çatışmalar 1993 yılı başında durmasına rağmen başta Dağlık Badahşan olmak üzere ülkenin diğer bölgelerindeki çatışmalar 1997'ye kadar devam etmiştir. Taraflar arasındaki müzakereler 1993 yılında başlamış olsa da ülkedeki iç savaş, ancak Haziran 1997'de Birleşmiş Milletler himayesinde imzalanan barış anlaşmasıyla sona ermiştir.

Barış anlaşmasının hükümlerine göre iktidar, bakanlıkların %30'unu, büyük bir kısmı TİDP üyelerinden oluşan muhalefete bırakmayı kabul etmiştir. Bu bağlamda, ilk birkaç yıl içinde muhalefete Başbakan Yardımcılığı, Devlet Gümrük Komisyonu Başkanlığı, Devlet Gümrük Muhafaza Komisyonu Başkan Yardımcılığı, Devlet Petrol ve Gaz Şirketi Başkanlığı gibi bazı kilit pozisyonlar verilmiş olsa da kısa süre içinde muhalefetin elindeki bu makamlar tek tek geri alınmıştır. Helene Thibault, 2003 yılına gelindiğinde, muhalefet kanadından atanan 53 üst düzey devlet memurundan sadece 12'sinin görevine devam edebildiğini kaydetmiştir.

Resmî siyasi parti olarak tescil edildiği 1999'dan 2010'a kadar geçen süre boyunca TİDP kendisini Tacikistan'ın mevcut anayasası çerçevesinde belli başlı reformları amaçlayan ılımlı bir İslami parti olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda 2003'te hazırlanan parti tüzüğünde, İslami değerlere dayanan bir parti olarak tanımlanan TİDP'nin önceliklerinin sosyal, ekonomik ve demokratik kalkınma; insan hakları, ulusal birlik ve hukukun üstünlüğünün korunması olduğu açıkça belirtilmiştir. TİDP, 2009'da gündeme gelen kamu ve eğitim kurumlarındaki başörtüsü yasağını eleştirirken dahi meseleyi İslami boyutundan ziyade insan hakları boyutuyla ele almayı tercih etmiştir. TİDP'nin bu yaklaşımı,

1990'lardan itibaren başkanlık görevini yürüten Said Abdullah Nuri'nin 2006'da vefatından sonra partinin başına geçen Muhuddin Kabiri döneminde de devam etmiştir.

TİDP temsilcilerinin verdiği bilgiye göre, partinin Tacik toplumundaki etkisinin zirveye ulaştığı 2007 yılında üye sayısı 50.000'e çıkmıştır. Bununla birlikte TİDP yönetimi, bu popüleritesine rağmen Cumhurbaşkanı İmamali Rahman ve rejimine açık bir şekilde meydan okumaktan her zaman kaçınmıştır. Ne var ki kapatılma korkusu yüzünden açık muhalefet yapmaktan ve her türlü İslami söylemden uzak duran TİDP'nin bu korkusu, 2015 yılında gerçek olmuştur. 2006'da başlayan siyasi baskılar 2015'te düzenlenen referandum neticesinde inanca dayalı kurulmuş bütün siyasi partilerin yasaklanmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece, Orta Asya'daki siyasi İslam'ın son kalesi de yıkılmıştır.

Yaklaşan Seçimler ve İnsan Hakları İhlalleri

1999 ve 2003 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleri ile yasal olarak iktidarını sağlama alan İmamali Rahman'a, 2015'te kabul edilen *Millî Barış ve Birliğin Kurucusu, Milletın Önderi Yasası* ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ömür boyu aday olma hakkı ve emekli olduktan sonra dahi hükümetin faaliyetlerini denetleme yetkisi verilmiştir. Aynı zamanda, 2016'da yapılan anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanı seçilme yaşının 35'ten 30'a indirilmesi, uzmanlar tarafından Rahman'ın 32 yaşındaki oğlu Rustam Rahman'ın 2020 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerine girebilmesi için yapılan bir hamle olarak yorumlanmıştır.

Tacikistan, uluslararası insan hakları izleme örgütleri tarafından hak ve özgürlük ihlalleri nedeniyle sıkça eleştirilen bir ülkedir. *İnsan Hakları İzleme Örgütü* (HRW), *Uluslararası Af Örgütü* (Amnesty International) ve *Freedom House* gibi bağımsız örgütler neredeyse her yıl hazırladıkları Tacikistan raporlarında, ülkede yasal düzeyde bazı olumlu adımlar atılsa da uygulamada başarısız olduğunun altını

çizmektedirler. Söz konusu raporlarda dinî inanca, basın ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların yanı sıra kanunsuz tutuklamalara maruz kalan muhaliflere işkence edildiği de belirtilmektedir.

Yaklaşık 9 milyonluk nüfusunun %90'ı Müslüman olan Tacikistan'da, hak ihlallerinin başında dinî inanç özgürlüğüne yönelik müdahaleler gelmektedir. Bunun arkasında yatan en önemli neden ise, Tacik hükümetinin İslam'ı, çeşitli muhalif grupları bir arada toplayabilecek en önemli unsur olarak görmesidir. Bu anlayışla hareket eden hükümet, kendi iktidarına tehdit olarak gördüğü tüm İslami hareketleri "İslami aşırılık ve terörizm" suçlamalarıyla yasaklamaktadır. Günümüzde Tacikistan'da yasaklı listede 18 örgüt ve siyasi hareket bulunmaktadır. Bu bağlamda Taliban ve Müslüman Kardeşler (*İhvânü'l-Müslimîn*) gibi yabancı kökenli hareketlerin yanı sıra TİDP ve Grup-24 gibi Tacik kökenli siyasi hareketler de terör ve aşırıcılıkla suçlanmaktadır.

Ağustos 2011'de yürürlüğe giren "Ebeveyn Sorumluluk Kanunu", çocuklarını dinî eğitim almaları için ülke dışına gönderen ailelerin cezalandırılmasını öngörmektedir. Bu kanuna göre, 18 yaş altı bireylerin devlet izni olmadan ibadethaneye girmeleri yasaktır. Tacikistan Diyanet İşleri Komitesi'nin yaptığı resmî açıklamaya göre, Tacikistan'da sadece 2017 yılında 1.938 cami kapatılmıştır. Kapatılan bu camilerin yerine kültür evleri, tıp merkezleri, okullar ve çayhaneler açılmaktadır.

Tacikistan'da her seçimden önce olduğu gibi, bu yıl düzenlenecek parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde de siyasi baskılar artmıştır. Ocak ayı başında Tacikistan Başsavcılığı'nın yaptığı resmî açıklamaya göre, ülke genelinde Müslüman Kardeşler hareketiyle bağlantılı olmakla suçlanan 113 kişi gözaltına alınmıştır;

ancak doğrudan sahadan gelen bilgilere göre, gözaltına alınanların sayısı 1.000'e ulaşmıştır. Soruşturmanın gizli yürütüldüğü gerekçesiyle basına bilgi verilmezken, gözaltına alınanlar arasında 60 yaşındaki Mısırlı akademisyen Ali Mansur Bayumi ve ailesi başata olmak üzere, yabancı ülke vatandaşı akademisyenlerin yanı sıra cami imamlarının ve hatta yerel yönetim yetkililerinin de bulunduğu belirtilmektedir.

Prag merkezli haber ajansı *Akhbor*'un bildirdiğine göre, tutuklular arasında Tacikistan Devlet Üniversitesi Şarkiyatçılık Bölümü eski öğretim görevlisi Mahmudjon Latifi de bulunmaktadır. Latifi, ülkenin en önde gelen İslami otoritesi olarak kabul edilen Hacı Ekber Turacanzade'nin kardeşi ve aynı zamanda saygın tasavvuf hocalarından olan Nurettin Turacanzade'nin damadıdır. Turacanzade kardeşlerin bir başka akrabası olan ve Molla İsmail olarak bilinen İsmail Kahhorov da bu süreçte tutuklananlar arasındadır.

Tutuklananların ortak özelliği ise; Tacikistan hükümeti tarafından çeşitli radikal dinî akımların yayıldığı yer olarak görülen Mısır, İran ve Pakistan gibi ülkelerde Arapça ve dinî eğitim almış olmalarıdır. Bu bağlamda hükümet, son yıllarda binlerce gence söz konusu

ülkelerdeki eğitimlerini bırakarak Tacikistan'a dönmeleri konusunda baskı yapmaktadır.

Tacikistan'da inanç özgürlüğü ihlalleri dışında basın ve ifade özgürlüğü ihlalleri ve sosyal medya ve iletişim hakkı ihlalleri de söz konusudur. Bu ihlaller, ülkedeki güncel konulara ilişkin eleştirel görüşleri ile tanınan Daler Şarifov'un 28 Ocak 2020 tarihinde Tacikistan Ulusal Güvenlik Komitesi tarafından gözaltına alınması ve çıkarıldığı mahkemece hakkında iki ay hapis cezası kararı verilmesi üzerine tekrar gündeme gelmiştir. Şarifov "Dinî nefret yaratmakla" suçlanmaktadır. Her ne kadar

Tacikistan'da inanç özgürlüğü ihlalleri dışında basın ve ifade özgürlüğü ihlalleri ve sosyal medya ve iletişim hakkı ihlalleri de söz konusudur.

yetkililer resmî bir açıklamada bulunmasa da devlete yakınlığı ile bilinen medya mecralarının haberlerine göre Şarifov, *Peygamber Muhammed ve Terörizm* adlı kitabında Müslüman Kardeşler hareketinin ideologları sayılan Seyyid Kutup ve Yusuf el-Karadavi gibi isimleri alıntılacağı için tutuklanmıştır. Ancak insan hakları savunucuları bahis konusu kitabın henüz yayımlanmadığını ve dolayısıyla bu suçlamaların temelsiz olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda 11 Şubat 2020 tarihinde *Uluslararası İnsan Hakları Ortaklığı* (IPHR), *Uluslararası Af Örgütü* ve *Norveç Helsinki Komitesi* (NHC) başta olmak üzere uluslararası insan hakları örgütleri ortak bir açıklama yaparak, Tacik hükümetinden Şarifov'un hemen serbest bırakılmasını talep etmiştir.

Sonuç olarak son dönemde ülkedeki baskı ve şiddet dozunun artmasında, yaklaşan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri etkili olsa da bu, Tacikistan için yeni bir durum değildir.

1990'ların sonlarında iç savaştan yeni çıkmış olan Tacikistan devlet yönetiminde olumlu gelişmeler yaşanmıştı. Bunlardan en önemlileri; İmamali Rahman iktidarının bakanlıkların %30'unu muhalefete vermeyi kabul etmesi ve dinî inanca dayanan TİDP'ye resmî siyasi parti statüsü tanınmasıydı. Ancak çok geçmeden Tacik toplumundaki etkisi giderek artan TİDP'den çekinen iktidar, 1997'de imzalanan barış anlaşmasının yükümlülüklerini ihlal ederek muhalefete yönelik siyasi baskı uygulamaya başlamıştır. 2000'lerin ortasında baş gösteren ve 2015 yılında TİDP'nin kapatılması ile zirveye ulaşan bu baskılar günümüzde de devam etmektedir. Böylece, 1990'ların sonlarında Orta Asya'nın en ümit verici ülkesi ve aynı zamanda siyasi İslam'ın bölgedeki tek ve son kalesi olarak görülen Tacikistan, günümüzde dünya genelinde insan hak ve özgürlüklerinin en çok ihlal edildiği ülkeler sıralamasında en üstlerde yer almaktadır.

